

Rugăciunea inimii de Paul Constantinescu

Pr. Conf. dr. Stelian Ionașcu,
Facultatea de Teologie *Justinian Patriarhul* din București
Universitatea din București

Abstract

The Prayer of the Heart, by Paul Constantinescu

The practice of the *Prayer of the heart* has offered constant inspiration to Eastern theology. In the academic realm, Systematic Theology and Practical Theology are the disciplines most concerned with this topic. Ascertaining the extent to which *liturgical music* – monophonic or polyphonic – is able to express this hesychast practice with their own means, is a great challenge. Music in itself, pure music, is „the word” beyond words, since it talks to its listeners without resorting to words. It thus seem to have the most appropriate means to express the inexpressible. However, music and words are merged in liturgical chant, and form one voice. The most eloquent musical offering, brought on the altar of *hesychast prayer* in the realm of Romanian music creation is Paul Constantinescu’s *Rugăciunea inimii/Prayer of the Heart*, for male choir. Written during the glorious times of the spiritual movement *Rugul aprins/The Burning Bush* centred around Antim Monastery of Bucharest (1946), this choral work is a musical offering to God, made known and imparted to the world through His uncreated energies.

Key words: prayer, hesychasm, canon, imitation, fugue.

Rugăciunea inimii este o practică a rugăciunii curate neîntrerupte, având la bază „invocarea continuă a numelui lui Iisus”¹. Reverberațiile acestei metode de rugăciune și-au găsit ecou și în creația unor poeți creștini, pictori sau muzicieni. Aceștia, fie că au experimentat rugăciunea inimii, fie au fost doar fascinați de metoda sau de ideea în sine a acestei rugăciuni, având totodată la îndemână propriile mijloace de exprimare, au adus „jertfa inimii” lor prin poezie, pictură sau muzică. Le-am numit *reverberații* ale rugăciunii inimii pentru că nu sunt propriu-zis rugăciune, ci doar *urme* ale unor trăiri în *Duhul* rugăciunii și experiențe personale, sub amprenta unei inspirații pure aducătoare de lumină dumnezeiască.

Rugăciunea inimii de Paul Constantinescu este o lucrare polifonică *a cappella*, compusă în „laboratorul” duhovnicesc al serilor filocalice ale *Rugului aprins* de la mănăstirea Antim din

---

¹ Ștefan Buchiu, Ioan Tulcan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2009, *isihasm*, pp. 468-470.

București. După anul 1989, s-au adus informații suplimentare referitoare la istoria acestei mișcări spirituale². Pentru noi, este important să remarcăm prezența compozitorului Paul Constantinescu printre ceilalți iluștrii membri ai *Rugului aprins*, preoți și mireni³. Compozitorul era familiarizat cu mănăstirea Antim în calitate de profesor la Academia de muzică Religioasă, înființată de patriarhul Miron Cristea în 1925. Până în 1941 cursurile s-au ținut în anexele Mănăstirii, apoi această instituție a fost transferată la Conservator, ca o secție specială de muzică bisericească⁴. Documentele amintesc că Paul Constantinescu ar fi susținut și conferințe în cadrul întâlnirilor de joi și duminică seara⁵. Nu cunoaștem titlul sau conținutul prelegerilor sale, însă, din modul entuziast în care vorbește despre acest lucru Pr. Vasile Vasilachi, deducem că Paul Constantinescu va fi prezentat fragmente din oratoriile sale și liniile generale ale acestui ingenios proiect: alegerea pasajelor evanghelice, a monodiilor, colaborarea cu Pr. I. D. Petrescu și toată dramaturgia acestor capodopere universale, unice în Ortodoxie. Printre altele, arhiva *Rugului aprins* păstrează și partitura *Rugăciunea inimii*, un adevărat *Imn* al acestei mișcări duhovnicești, pe care Paul Constantinescu scrie și dedicația, „pentru mănăstirea Antim“. Din cercetările noastre ne dăm seama că i-a luat ceva timp autorului să găsească *tema* acestei rugăciuni, elementul generator al întregii lucrări, „sămânța“ aleasă pentru germinare. Avem la dispoziție o seamă de încercări în manuscris cu notație psaltică aparținând compozitorului, care trădează frământările acestuia pentru alegerea celei mai bune variante. Așa s-a născut prima versiune a *Rugăciunii inimii*, o lucrare monodică, în notație psaltică, sub forma unui canon suitor, cu patru intrări succesive ale vocilor, indicate pe partitură. În această formă, partitura a ajuns la schitul Prodromu într-un *Antologhion* (p. 40), îngrijit de Ieromonahul Petroniu Tănase,

² *De la Antim la Pocrov* este una dintre lucrările importante despre activitatea Rugului aprins. *Cuvântul înainte* aparține istoricului Adrian Nicolae Petcu, care semnalează că sunt păreri subiective în memoriile pr. Vasile Vasilachi, autorul cărții (Vasile Vasilachi, *De la Antim la Pocrov – mărturii*, București, 2015, pp. 236). De asemenea, a se vedea informații despre Rugul aprins în *** *Învățăături duhovnicești și comentarii la „Imnul acatist la Rugul aprins al Maicii Domnului”*. *Viața Ieroschimonahului Daniil Tudor*, Editura Panaghia, colecția Rugul aprins, Ediție îngrijită de Ierodiaconul Cleopa - Sfânta Mănăstire Rarău și Alexandru Mironescu, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, Humanitas, București, 2019.

³ Prima conferință cu care s-a inaugurat mișcarea de la mănăstirea Antim a fost ținută de fratele Sandu Tudor și avea ca temă „Călătoria spre locul inimii”. A urmat Alexandru Mironescu cu „Descoperirea de Sine“ și părintele Benedict Ghiuș cu „Viața lăuntrică în lumina Evangheliei și Liturghiei”. Printre alți membri ai Rugului aprins îi amintim pe: Părintele Haralambie Vasilache, Ion Marin Sadoveanu, Paul Sterian, dr. Vasile Voiculescu, părintele Vasile Vasilachi - starețul mănăstirii Antim, prof. Anton Dumitriu, Andrei Scrima, pr. Dumitru Stăniloae, mitropolitul Tit Simedrea, Paul Constantinescu.

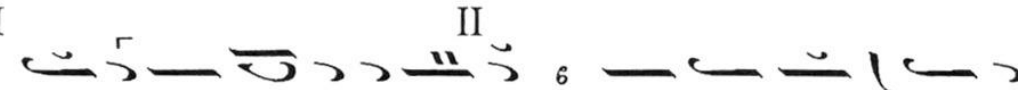

⁴ *** *Dicționar de muzică bisericească românească*, Editura Basilica, București, 2003, „Academia de Muzică religioasă“, pp. 21-22.

⁵ Paul Constantinescu primește un premiu de șase milioane de lei pentru Oratoriile sale. „Premiul eternității avea însă să-l primească în Ceruri de la Însuși Fiul lui Dumnezeu, pe care l-a slăvit prin creația celor două oratorii“ (Vasile Vasilachi, *De la Antim la Pocrov...*, pp. 42-43).

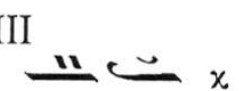

membru al Rugului aprins. Prin bunăvoința prof. Vasile Vasile putem să prezentăm o copie⁶ a *Rugăciunii inimii* de Paul Constantinescu, din acest *Antologhion*:

Ieromonah Petroniu Tănase. *Antologhion*, Mănăstirea Prodromu, Athos.
Rugăciunea inimii – Paul Constantinescu

Glas I $\frac{J}{q}$ Πα $\frac{L}{T}$

I $\frac{\pi}{q}$ II $\frac{\epsilon}{\lambda}$

Doam - ne Ii - su - se Hris - toa - se Dum - ne - ze - u - le

III $\frac{\chi}{q}$ IV $\frac{\pi}{q}$

Fi - ul mi - lu - ieș - te - ne _____ pre noi _____

(Compus anume pentru Mănăstirea Antim, 22 septembrie 1946;
I, II, III, IV indică intrările vocilor în formă de canon)

Atenția noastră se va îndrepta însă spre varianta pentru patru voci bărbătești, o lucrare păstrată în manuscris, descoperită de pr. Nicolae Giolu pe vremea când conducea corul bărbătesc de la Antim. Partitura a intrat în circuitul interpretativ sub diferite variante pentru cor mixt sau de voci egale. Pagina de gardă conține titlul – *Rugăciunea inimii* –, numele compozitorului, în partea de sus dedicația „pentru Biserica Antim“, iar în partea dreaptă, mai jos de titlu, o pictogramă/monogramă/anagramă, pentru a cărei descifrare am cerut mai multe păreri. Cea mai plauzibilă, la care subscriu și eu, aparține colegului Pr. Conf. Alexandru Mihăilă de la Facultatea de Teologie *Justinian Patriarhul* din București. Acesta consideră că pictograma conține cuvântul „inimă“. Bineînțeles că pictograma poate suporta și alte interpretări simbolice: o strană, IS-HR, Crucea, Treimea ș.a., pe care le lăsăm la capitolul speculației, neavând nicio descifrare din partea autorului. Este pentru prima dată când i-am acordat atenție acestui minuscul semn grafic și suntem siguri că pictograma este o creație personală, creată ad-hoc de

⁶ Imaginea este preluată din Stelian Ionașcu, *Paul Constantinescu și muzica psaltică românească*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2005, p. 93.

compozitor, fiind cunoscut deopotrivă ca portretist-caricaturist și modest poet⁷. După pagina de gardă, pe prima pagină numerotată (1) reiterează titlul, autorul și dedicația.

Piesa debutează cu o temă expusă la bas până la epuizarea întregului text isihast: „Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeule, Fiul, miluiește-ne pre noi“ De remarcat că varianta de invocare a numelui lui Iisus, diferă de cele clasice, uzuale. Cea mai flagrantă deosebire o descoperim în sintagma „Iisuse Hristoase, Dumnezeule, Fiul“ versus „Iisuse Fiul lui Dumnezeu“, dar și „miluiește-ne pre noi“ versus „miluiește-mă“ sau „miluiește-mă pre mine păcătosul“. Fraza muzicală este construită din trei segmente (motive melodice), care se dezvoltă în formă clasică de arc (ambitus de sextă mică), cu revenire la punctul inițial.

M1
M2
M3

Doam-ne Ii-su - se Hris-toa - se Dum-ne - ze - u-le, Fi - ul, mi-lu-ies-te - ne pre noi.

Pulsația de pătrime, într-o succesiune ritmică normală și fără nicio diviziune excepțională (de ex. *triolet*, care ar fi rupt unitatea sau echilibrul tematic), simbolizează bătăile ritmice ale inimii, fără maladii cardiace sau alte aspecte colțuroase din „electrocardiograma“ celui ce se roagă. Tema inspiră pace, liniște, echilibru și sobrietate. Discursul muzical este preluat apoi de vocea a doua pe linie ascendentă (bariton). Vocile intră ca într-o spirală. Baritonul preia tema ca într-o ștafetă. Din punctul de vedere al sintaxei muzicale recunoaștem o formă de *Expoziție de fugă* (mai exact o *Invențiune*, răspunsul tematic fiind la *cvartă*, iar nu la *cvintă*), iar din punct de vedere semantic, această expunere tematică o putem interpreta ca aceeași rugăciune spusă de altcineva, cu identitate proprie. Rugăciunea inimii, ca *practică individuală*, devine astfel *rugăciunea Bisericii*, ca suflu liturgic în cultul divin public. Tema este aceeași, dar vine ca un răspuns pe o altă treaptă. În același timp cu baritonul, vocea de dedesubt devine voce însoțitoare (contrasubiect), cu un traseu melodic diferit și nou, susținând armonic vocea principală. Cea de-a treia intrare (tenor 2) cu aceeași melodie, dar la octavă perfectă față de bas, o putem interpreta ca *Biserica in extenso*: Hristos se zidește pe Sine Însuși până la sfârșitul veacurilor, cu fiecare mădular nou botezat. Expunerea tematică la octavă îi

⁷ Vasile Tomescu, *Paul Constantinescu*, Editura Muzicală, București, 1967.

reprezintă pe fiii Bisericii născuți sau re(născuți) din apă și din Duh, vlăstare noi care mențin legătura duhovnicească și aceeași credință cu părinții suflețești și trupești (bas). Ei își exprimă credința într-un limbaj actualizat, al unei noi generații, fără să se înstrăineze de Duhul Tradiției. În sfârșit, ultima expunere din *Expoziție* aparține vocii celei mai înalte (tenor 1), care reiterează tema la cvartă perfectă față de bas. Sunt vocile contemporane nouă. Tema are un caracter concluziv și nu mai respectă traseul melodic obișnuit din primele trei expuneri. Toate aparițiile tematice sunt conjuncte între ele (sinaphé), stabilindu-se relații de comuniune între toate vocile. Substratul armonic adus de vocile acompaniatoare (contrasubiectul) se desfășoară pe valori mai lungi și cu mai puține cuvinte (*Doamne, Iisuse*). Regulile formelor clasice ale barocului sunt respectate în *sintaxă* (ex. contrasubiectul obligat), dar reținem elemente specifice muzicii bizantine în *morfologia* cântării: cadențe stihirarice perfecte, ison pe nota *la* - 4 măsuri la Br și ison pe nota *re* - 4 măsuri la T2.

Odată epuizată această secțiune introductivă, prin expunerea temei la toate cele patru voci, urmează o secțiune de *Dezvoltare* tematică. „Bătăile inimii“ se precipită, iar temperatura rugăciunii crește treptat, până la incandescență în zona de climax sau secțiunea de aur a lucrării. Pulsațiile de optimi sunt elementul de noutate. Această celulă melodică de patru optimi se perindă pe la fiecare voce. Vocile parcă se îmbie una pe alta într-un mod altruist, lăsând să se desfășoare această secțiune ca un zbucium după Dumnezeu, fiecare voce preluând invocația

Handwritten musical score for "Rugăciunea isihastă" by Ștefan Niculescu. The score is for four voices: Tenor 1, Tenor 2, Bass, and Soprano. It features complex rhythmic patterns with many eighth and sixteenth notes, and includes the lyrics "Doamne, Iisuse, Doamne, Iisuse".

„Doamne“.

Acest travaliu modal se îndreaptă către un centru de *mi*, zona dominantei, sau gândit în termeni specifici muzicii bizantine, după *principiul roșii* pe treapta a V-a a modului eolic⁸ de *la*, pregătind o ultimă desfășurare tematică la cele două voci grave care se unesc și cântă împreună în terțe și unison, alternând eterofonic între *deltă sonoră* și *monodie*⁹. Vocile înalte își mențin vechile obiceiuri de acompaniament pe ison, dar și câteva *semnale instrumentale* ca niște timpane de la

⁸ Victor Giuleanu, *Melodica bizantină*, Editura muzicală, București, 1981, pp. 147-149.

⁹ Teoretizarea *eterofoniei* ca sintaxă muzicală distinctă și aplicarea acesteia într-o seamă de partituri valoroase, aparține compozitorului Ștefan Niculescu. Acest compozitor poate fi integrat în categoria *compozitorilor isihăști*, așa cum Vasile Voiculescu este un *poet isihast* (Ștefan Niculescu, *Reflecții despre muzică*, Editura muzicală, București, 1980. Vezi și ediția din 2006 de același autor și cu același titlu, Editura Academiei Române, p. 172).

templul sfânt, sau asemenea neștiutelor glasuri de trâmbițe ale Apocalipsei.

Abia după această nouă încercare, asemănătoare lămuririi aurului în foc, tot dramatismul se stinge brusc. După bara de măsură 42, parcă pășim într-o altă lume, o lume transfigurată, o lume a păcii, a *Luminii line* și a binecuvântării. Vocile enunță în ștafetă un lung șir de note în pasaje descendente asemenea limbilor de foc ale Cincizecimii, sau ca roua de dimineață (Ps. 132, 3). Picături de lumină se coboară din cer prin intermediul vocilor transfigurate de efortul anterior. Trei octave descendente din treaptă în treaptă (mi-re-do-si-la-sol-fa#-mi-re-do-si-la-sol-fa-mi-re-do-si-la-sol-fa) ca suișuri și coborâșuri în inima omului (Ps. 103, 9; Ps. 83, 6), după care încheie pe treapta principală a modului, într-un acord eliptic de terță. Acordul final este specific tehnicilor de compoziție în stil modal, lăsând loc ambiguității, paradoxului și, în general, unei mari necunoscute, care ne trimite, în cazul de față, la cuvintele Sf. Ap. Pavel: „*Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani - fie în trup, nu știu; fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe - a fost răpit unul ca acesta până la al treilea cer. Și-l știu pe un astfel de om - fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe, că a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască*“ (II Cor. 12, 2-4).

Concluzii

Rugăciunea inimii de Paul Constantinescu exprimă într-un limbaj artistic un fenomen cultural și cultic petrecut în țara noastră înainte de instaurarea comunismului: *Rugul aprins*. Perioada interbelică a dat naștere unei efervescente culturale inegalabilă în România. Este suficient să enumerăm personalitățile care au conferențiat sau au participat la serile filocalice de la Antim și vom realiza că aceasta a constituit un moment astral pentru cultura și Biserica noastră. Prin intermediul compozitorului Paul Constantinescu ajunge la noi partitura *Rugăciunea inimii*, o mostră ca o radiografie a pulsului trăirii duhovnicești, rod al lucrării Duhului Sfânt în viața acestei comunități academice aproape clandestine. *Rugăciunea inimii* este o expresie a unor vremuri în care cultura exprimată în duhul Bisericii a adus roade perene asemenea unor perle autentice, care își păstrează valoarea indiferent de timpurile pe care le trăiește umanitatea.

Bibliografie

1. ****Dicționar de muzică bisericească românească*, Editura Basilica, București, 2003.
2. ****Învățăături duhovnicești și comentarii la „Imnul acatist la Rugul aprins al Maicii Domnului”*. *Viața Ieroschimonahului Daniil Tudor*, Editura Panaghia, colecția Rugul aprins, Ediție îngrijită de Ierodiaconul Cleopa - Sfânta Mănăstire Rarău.
3. **Buchiu**, Ștefan, **Tulcan**, Ioan (coord.), *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2009.
4. **Giuleanu**, Victor, *Melodica bizantină*, Editura muzicală, București, 1981.
5. **Ionașcu**, Stelian, *Paul Constantinescu și muzica psaltică românească*, Ed. I.B.M.B.O.R, București, 2005.
6. **Mironescu**, Alexandru, *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, Humanitas, București, 2019.
7. **Niculescu**, Ștefan, *Reflecții despre muzică*, Editura muzicală, București, 1980.
8. **Niculescu**, Ștefan, *Reflecții despre muzică*, Editura Academiei Române, București, 2006.
9. **Tomescu**, Vasile, *Paul Constantinescu*, Editura Muzicală, București, 1967.
10. **Vasilachi**, Vasile, *De la Antim la Pocrov – mărturii*, Editura Eikon, București, 2015.